

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

Український мовно-літературний факультет
імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка

Кафедра української мови
Кафедра українознавства та лінгводидактики
Кафедра української та світової літератури

ПОСТАТЬ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ

МАТЕРІАЛИ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТСТВА Й НАУКОВОЇ МОЛОДІ

11 листопада 2016 року

м. Харків

ми знаходимо відповідь на питання: «Що таке життя для Підмогильного?». Життя – це рух, це нескінченна миготлива плинність, це здобування світу, а в здобуванні світу — відкриття людини, у відкритті людини — знайдення себе, і все — чарівне й мінливе й незмінне, як вогонь. Бо вогонь — це образ Бога» [1, с. 94].

Отже, за твердженням Ю. Шереха роман В. Підмогильного «Місто» – це роман про людину, про місто, про життя, про незгасність вогню, сповнений скептицизму переможця і оптимізму приреченого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шерех Ю. В. Не для дітей: літературно-критичні статті і есеї/ Ю. В. Шерех.– К.: Пролог, 1964.– 404 с. **2. Тарнавський М.** «Невтомний гонець в майбутнє». Екзистенціальне прочитання «Міста» Підмогильного / Максим Тарнавський // Слово і час. – 1991. – № 5. – С. 56-63.

УДК 821.161.2 – 1

*Грובה Інна Володимирівна
Харків, Харківський національний
педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Г. І. Хоменко*

ФЛЮКТУАЦІОНІЗМ ЯК ПРИНЦИП ЧИСТОЇ ПОЕЗІЇ: ВИБІР ЮРІЯ ШЕРЕХА

Постать Юрія Шереха можна віднести до тієї хвилі літераторів, які прагнули «зруйнувати Карфаген української провінційності», тобто вивести мистецтво слова за межі політики, ідеологічних й адміністративних втручань у художню творчість, подолати комплекс меншовартості, другорядної ролі в історії. Відомий філолог у своїх працях дистанціюється від політики на користь естетичних орієнтирів, утверджуючи цим нову якість літератури й роблячи мистецтво слова самодостатнім.

Творчий доробок Юрія Шереха як літературознавця кардинальним чином вплинув на сучасне розуміння усього українського літературного процесу ХХ ст., оскільки він був одним з найбільш обдарованих, ерудованих і працьовитих діячів української культури цього періоду. Сучасний дискурс історії української літератури значною мірою розбудовується або на розвиткові провідних тез науковця, або на полеміці з ним. Тому дослідження своєрідності творчої манери вченого і подальший аналіз як джерел його творчості, так і літературних впливів є актуальним для вітчизняного літературознавства.

Мета роботи – відстежити особливості пізнання українського авангарду, виявлені Юрієм Шерехом. Для досягнення мети ставляться такі завдання:

- окреслити естетичні інтенції Ю. Шереха у сфері літературних цінностей;
- визначити головні риси сюрреалізму Олега Зуєвського, відзначені Шерехом;

- проаналізувати феномен флюктуаціонізму як сюрреалістичний код Зуєвського в рецепції вченого;

- визначити роль науковця у справі пізнання національного авангарду.

Для розв'язання цих проблем найбільш результативними виявилися методи рецептивної естетики, порівняльний, культурно-історичний.

Для поезії ХХ століття притаманне вільне варіювання сталими синтаксичними структурами, а іноді навіть повне нехтування ними, але саме ці «неправильності» Шерех тлумачить як спосіб прориву в нову естетику, яка, на переконання науковця, «має симптоматичне значення для автора, а може, для розвитку української поезії на еміграції» [2: 109].

Такий прорив в нову естетику, на думку Шереха, зробив Олег Зуєвський. Тут йдеться про відступ від усталених стереотипів, розхитування зв'язків між словами, закріплених інерцією, про утвердження стилю, базованого на так званому флюктуаціонізмі, суть якого полягає в тому, що «систематично порушуючи синтаксичну й фразеологічну інерцію мови, поет повинен увесь час спиратися на можливості, закладені в самій-таки мові, використовувати те, що в ній може бути, не накидаючи мові нічого їй чужого» [7: 759]. Таким чином зростає роль значення слова, завдяки чому поезія стає метамовною, зважаючи при цьому на генезні можливості мови.

За словами Ю. Шереха, принцип флюктуаціонізму дає поезії широкі можливості для користування найзвичайнішими словами. І це особливо важливо для еміграційної поезії, що, «надзвичайно трафаретизована синтаксично, кинулася надолужувати це вишукуванням незвичайних «поетичних» слів, старанно обминаючи слова звичайної мови» [7: 759]. Тут – і засилля церковнослов'янізмів, і лексичні раритети, й інші екзотизми. І дуже характерний момент: українські перекладачі, що вдаються до такої мовної практики, мають нездоланні проблеми, коли намагаються передати звичайність і простоту словника Рільке. Поезія перетворюється на додаток до словника незвичайних слів. За іронічним зауваженням Шереха, «поезія зрештою просто перестає бути українською щодо своєї мови. Поруч трьох дотеперішніх східно-слов'янських мов – української, російської й білоруської – витворюється якась четверта» [7: 760].

«Я не хотів би, щоб цей уступ був сприйнятий як заперечення проти того, щоб поети порпалися в словниках і щоб у поезії при потребі використовувалися рідкі слова. Мені хочеться тільки відкрити в поезію дорогу й звичайним словам» [7: 760], – зазначає Шерех.

Принцип флюктуаціонізму вчений ілюструє на прикладі вірша Олега Зуєвського «Цей звід – це дерево: при ньому...» (1951).

Цей звід – це дерево: при ньому
Не гомін слав свій шлях,
Немовби спогад і знайому
Веселість на устах.

Він ще про весну неодцвітну
В щедроті віт підняв

І світлом галяви привіт нам
Зігрів і розхмар дня.
Так не здогадно, мов на травах
Це все, що ми несли,
У перших зацвітах вогнявих –
Віконниці з імлі,

І днів здобуток не розтлінний
Пильнує шати всім,
Де сторожі зелені стіни
Звели нам рідний дім [5: 54].

Шерех пропонує читачеві вглянутися у вірш, а далі спробувати вдуматися. Вихованому на поезії Вороного, Чупринки, Олеся зрозуміти ці рядки важкувато. Вони вимагають іншого літературного і читацького досвіду. Найперше порушення синтаксичної інерції зупиняє читача, і він починає безпорадно борсатися в словах.

Багатьом читачам, а часто й літературним критикам хочеться, щоб вірш означав щось дуже конкретне – здебільшого саме те, що легко переказати прозою. Тут автор статті наводить слова Мек Ліша: «Вірш повинен бути, а не означати» [7: 755]. І саме тим віршем, який не означає, а справді є, науковець вважав поезію Зуєвського.

Тим, для кого поезія Олега Зуєвського залишається дивною й незрозумілою, Шерех відповідає давно відомою істиною, що «коли б поезію можна було висловити прозою, то не треба було б писати поезій. У поезії Зуєвського сказано все те, що в ній має бути сказане. Якщо вона тому чи тому конкретному читачеві нічого не сказала, значить поет і читач розмовляють різними мовами» [7: 761].

Близьким Шереху в поглядах на Олега Зуєвського та його поезію виявився Ігор Костецький. Він писав: «Поезія Зуєвського ні на що не претендує, тільки на себе саму. Хто хоче її, лише той її споживає» [3: 455].

Пізніше вчені зауважували, що незрозумілою поезія Зуєвського є лише при поверхневому її прочитанні; якщо ж перечитати вірш декілька разів, якщо спробувати вдуматися в нього, ми зможемо зрозуміти внутрішній світ поета, перейнятися його настроями й почуттями. «Поезія Зуєвського безперечно «важка» для розуміння і сприйняття, бо потребує належної ерудиції, бо часто-густо його асоціації снуються від європейського культурного і естетичного ареалу, отже вимагають належних знань. З іншого боку, без огляду на складність і «малозрозумілість» поетичних образів, за характером – неокласичних, за суттю – символічних, поезія Олега Зуєвського надзвичайно особистісна, суб'єктивна, чуттєва. Культура його почуттів глибоко індивідуальна: він фіксує поетичним словом значно менше, ніж знає і відчуває. Як істинний поет, він не терпить «розжовування», описування своїх думок, почуттів і почувань [...] Перед нами закодовані імпульси емоцій, думок, переживань» [8: 539], – зазначав Василь Яремко у статті «Межінь української поезії» (1993).

У «Великій статті про малий вірш» (1952) Шерех називає поезію Зуєвського «чистою, або абсолютною» і пояснює далі: «Наша мова обтяжена зв'язками з фактами, з дійсністю щоденного існування. Чиста, або абсолютна поезія саме хотіла б вирвати мову з цих обтяжливих зв'язків» [7: 756]. Шерех чи не вперше проводить паралелі між поезією Зуєвського та сюрреалізмом. Він наголошує, що саме на формі віршів, у десятках інверсій, любові до синтаксичних вигадок відбився інтелектуальний сюрреалізм Зуєвського. Але зауважує парадокс поета в тому, що, зберігаючи традиційну форму, його слово не будує лад, а руйнує його.

Неприховано і беззаперечно сюрреалізм поета простежується у його збірці «Голуб серед ательє» (1991). На думку Зуєвського, поезія має сенс лише для утаємничених і вимагає особливих зусиль для розуміння. Він пише шифром, залишаючи читачам тільки сліди-натяки. Текст вірша контрастує, полемізує, слідує або зливається з іншою артистичною субстанцією – реальністю, що створена мистецтвом.

Юрій Шерех, аналізуючи збірку «Голуб серед ательє», зазначав, що ця книжка не про перетворення світу, а про невловне в світі і в душі, несповідиме, неоформлене і неспроможне оформитися.

Деякі критики розглядали Олега Зуєвського як представника символізму, але і не заперечували присутність сюрреалістичних тенденцій у творах поета. За визначенням Богдана Рубчака, «поет фліртує з сюрреалізмом, хоч абсолютно не готовий цілком йому віддатися, волюючи його (знову іронічно) «переписувати» або «перекладати» [6: 502].

У статті «Як читати вірші Олега Зуєвського» (198) Ігор Костецький зазначає: «...сюрреалізм створює всі умови для оновленого називання речей, створює силою свого засадничого релятивізму, який, через неминуче самозаперечення, очищує простір для неминучого просування в напрямі абсолюту. У намацуванні такого абсолютного виразу, у прокладанні стежок до його фахової автоматизації полягає головна поетична заслуга Зуєвського» [4: 469]. Костецький визнавав беззаперечну спорідненість між «класичним» символізмом та сьогоднішнім сюрреалізмом і зазначав, що «як «колишній символізм», сюрреалізм, самозрозуміло, посідає дуже значне місце в доробкові Зуєвського» [4: 484].

Григорій Грабович, коментуючи Шерехову характеристику Зуєвського й звертаючи увагу на відсутність у його поезії емоційного силового поля, говорив, що в ній немає «нічого сюрреального або у формальному плані дивного, але його поетичне слово, оця безголоса, безідейна, квазі-, чи крипто-, чи не комунікація насправді моторошні. Сенс такої поезії, повертаючись до ширшого контексту, стає очевиднішим, коли вийдемо поза її герметичний периметр й побачимо її як ідеальний антипод крикливості, розхристаності й бундючності попередньої генерації» [1].

Для Шереха ж головне завдання полягало не в навішуванні нового ярлика, а в підкресленні сучасності цієї поезії, її адекватності часові. Аналізуючи поезію Зуєвського «Цей звід – це дерево...», вчений пише: «Вага невеличкого вірша Зуєвського для нашої поезії в тому, що це, скільки знаю, перше в нас адекватне відтворення типу сучасної поезії Заходу. Того самого, що позначений формулою Мак

Ліша. З мого погляду – це не головна лінія нашого поетичного розвитку. Але це розвиток, а не стагнація. Це сьогодні, а не дев'яносто років тому» [7: 756]. Таким чином, критик, певною мірою, орієнтує поетів на Європу, але не на пережиту, а сучасну. Вірш «Цей звід – це дерево: при ньому...» Шерех вважав яскравим зразком загальноєвропейської поезії, що, так би мовити, вписувала українську літературу у світову. Саме його досвід зумовив пильне прочитання Зуєвського іншими. Скажімо, коли читаємо рядки:

«Знайшовши свої власні засоби художньої мови, переборовши, а точніше, органічно засвоївши стиль і поетику неокласиків, Олег Зуєвський пішов далі, подолавши навіть прекрасні шаблони. Нам невідомо, як проходив етап пошуку, експериментаторства. Він настільки природний у своїй поезії, що, здається, такого етапу в його творчості й не було. Просто він такий є. Така його душа, такий його інтелект, ерудиція, такий його духовний і естетичний світ» [8: 543], – то бачимо їх витoki в студіях про поетику сюрреаліста Юрія Шереха.

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Грабович Г.** Голоси української еміграційної поезії [Електронний ресурс]/ Григорій Грабович// До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. – К., 1997. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/hrabo/hr23.htm>. – Дата звернення: 07.11.2016.
- 2. Ільницький М.М.** Критика Юрія Шереха як літературознавчий феномен/ Микола Ільницький// Вісник Львівського університету. Серія філологічна/ редкол.: Т.Ю. Салига (гол. ред.), М.М. Ільницький, І.О. Денисюк [та ін.]. – 2004. – Вип. 35. – С.107–116.
- 3. Костецький І.** Гостина в печерників/ Ігор Костецький// Олег Зуєвський: «Я входжу в храм...». Поезії. Переклади. Статті. Матеріали для біографії/ Упоряд. Н. Казакова. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2007. – 839 с.
- 4. Костецький І.** Як читати вірші Олега Зуєвського/ Ігор Костецький// Олег Зуєвський: «Я входжу в храм...». Поезії. Переклади. Статті. Матеріали для біографії/ Упоряд. Н. Казакова. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2007. – 839 с.
- 5. Зуєвський О.** «Я входжу в храм...!». Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії / Упоряд. Н. Казакова. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 840 с.
- 6. Рубчак Б.** Майстер зористого «перекладу»/ Богдан Рубчак// Олег Зуєвський: «Я входжу в храм...». Поезії. Переклади. Статті. Матеріали для біографії/ Упоряд. Н. Казакова. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2007. – 839 с.
- 7. Шевельов Ю.** Велика стаття про малий вірш // Вибрані праці: у 2 кн. Кн. II. Літературознавство; упор. І. Дзюба / Юрій Шевельов . – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 753–761.
- 8. Яременко В.** Межінь української поезії/ Василь Яременко// Олег Зуєвський: «Я входжу в храм...». Поезії. Переклади. Статті. Матеріали для біографії/ Упоряд. Н. Казакова. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2007. – 839 с.